

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Проаналізовано вплив світової фінансової кризи 2008-2009 років на виникнення кризових явищ у банківській системі України. Обґрунтовано, що непродумана і ризикова діяльність переважної більшості українських банків у сфері валютно-кредитних відносин суттєво погіршила якість кредитного портфеля, стала основною причиною девальвації гривні, породила кризу ліквідності і призвела їх до збиткової діяльності.

Ключові слова

Фінансова криза, дисбаланси, депозити, кредити, девальвація, ліквідність, рефінансування, рекапіталізація.

Постановка проблеми. Фінансова криза 2008-2009 років стала суворим випробуванням для економіки всього світу. Особливо її негативний вплив відчули країни з перехідною економікою і, напевно, у найбільшій мірі Україна. Криза загострила питання реабілітації банківського сектору та стабілізації грошово-кредитної системи. Виникла необхідність аналізу причин, що породили кризу в банківському секторі, з тим, щоб розробити обґрунтовані підходи до подолання кризових явищ і підвищення стійкості як банківської системи, так і реального сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень. У наукових дискусіях щодо причин виникнення фінансової кризи 2008-2009 років та їх наслідків для світового співтовариства і окремих національних господарств, зокрема і України, беруть участь багато вітчизняних науковців, а саме: О. Барановський [1], А. Гальчинський [2], В. Геєць [3], О.Дзюблюк [4], В. Козюк [5], І. Лютий [6], Р. Пустовійт [7], Т. Унковська [8],

А.Чухно [9] та інші. Аналізуючи причини виникнення світової фінансової кризи, її характерні прояви, вчені звертають увагу, що саме поглиблення глобалізаційних процесів і високий рівень інтернаціоналізації світової економіки зумовили значні втрати національних фінансових систем та загальмували їх розвиток. Водночас у їх працях не приділена достатня увага впливу фінансової кризи на банківську систему України, причин, що сприяли швидкому поширенню кризових явищ і їх руйнівних наслідків.

Метою статті з цих позицій є аналіз впливу фінансової кризи на банківський сектор і виявлення причин, які призвели до руйнівних наслідків для кредитно-банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Фінансова криза 2008-2009 років, початком якої стала криза на ринку іпотеки США, переросла в кризу реальної економіки практично всіх країн світу, що свідчить про колосальну взаємозалежність процесів глобального розвитку. Доказом цього є і різьоча швидкість поширення та глибина кризових явищ: упродовж декількох місяців вони проявилися фактично у всіх країнах світу незалежно від рівня розвитку їх економіки.

Детонатором початку кризи став крах найбільших іпотечних корпорацій США “Фенні Мей” (“Fannie Mae”) і «Фредді Мак» (“Freddie Mac”), що призвів до кризи фінансових ринків, різького зниження фондових індексів на всіх найбільших фондових біржах світу і банкрутства значної кількості банків.

Серед основних першопричин гострої фінансово-економічної кризи переважно вказується на “хворобу” сучасної світової економіки, яка пов’язана з домінуванням у ній фінансових установ і насамперед глобальних банків [6, с. 11]. Саме стратегія виходу глобальних банків на нові ринки і створення нових секторів ринку фінансових послуг в умовах фінансової глобалізації посилила ризики нестійкого розвитку окремих країн і регіонів.

В процесі бурхливого розвитку фінансових і товарних ринків грошові потоки значно перевищили товарні й у деяких сферах стали майже неконтрольовані. Відбулося порушення гранично допустимих пропорцій між обсягами товарних і грошових потоків, що призвело до розбалансування товарно-грошових потоків між

галузями, країнами і регіонами світу [6, с. 11]. Постійне зростання споживчого попиту і його стимулювання шляхом зниження облікової ставки ФРС США спричинило значне збільшення боргового навантаження на домогосподарства. В результаті виникла фінансова криза, яка переросла у системну фінансово-економічну кризу.

В Україну, як і в більшість країн із перехідною економікою, світова фінансова криза прийшла через три-чотири квартали після її початку в США. В до кризовий період державний борг України був порівняно незначним (станом на 1 жовтня 2008 року становив 14,1 млрд. дол. США), а стан бюджетної сфери доволі надійним. Фінансування проектів у реальній економіці здійснювалося у вигляді прямих іноземних інвестицій (ПІІ), а короткочасні капітали інвестувалися в економіку в основному через дочірні структури іноземних банків, які бачили перспективи свого розвитку в цих регіонах. Приплив іноземного капіталу, хоча і в меншій мірі, продовжував відбуватися і на початку виникнення в світі фінансової кризи.

Вплив фінансової кризи Україна відчула у третьому кварталі 2008 року. Значне падіння світових цін на сировинні товари призвело до різкого зменшення обсягів українського експорту і валютних надходжень, що спричинило скорочення золотовалютних резервів НБУ і посилення тиску на валютні курси.

Після потрясінь у фінансових центрах світу транскордонне чисте кредитування різко скоротилося і у фінансових установ України виникли значні проблеми із рефінансуванням зовнішньої заборгованості. Багато вітчизняних фінансових компаній виявилися неспроможними виконувати взяті на себе зобов'язання з фінансового обслуговування своїх клієнтів. Це підвищило недовіру суб'єктів господарювання і населення до фінансово-банківської системи, зумовило значний відплив депозитних коштів, спричинило дезорганізацію готівково-грошового обігу і девальвацію гривні, а також посилило соціальну напругу у суспільстві.

На переконання М. Савлука [10, с. 37], банківський сектор безпосередньо пов'язаний з девальвацією національної валюти через допущені помилки під час формування ресурсної бази провідних банків. Роль зовнішніх запозичень та інших

механізмів валютних залучень була перебільшена. Внаслідок цього в ресурсній базі переважали недепозитні валютні кошти (зовнішні запозичення), відтак банки опинилися під величезною загрозою курсових ризиків. Якби банки розмістили ці кошти на валютному ринку, тобто продали, а операції кредитування проводили в національній валюті, то весь тягар курсових ризиків ліг би на них. Для уникнення цих ризиків банки вдалися до валютного кредитування, переклавши їх на позичальника.

Проте ухилення банків від даного ризику спричинило появу низки інших загроз. Оскільки надані в кредит валютні кошти в основному витрачалися на оплату імпортних товарів і вивозилися за межі України, то це зменшувало їх пропозицію. На внутрішньому ринку позичальникам для розрахунків з банками необхідна була валюта, а банкам вона була необхідна для розрахунків з іноземними контрагентами. Це в значній мірі дестабілізувало валютний ринок і погіршило становище банків на довгострокову перспективу.

Непродумана та ризикова діяльність банків у сфері валютно-кредитних операцій стала основною причиною девальвації гривні. Внаслідок девальвації національної валюти на 60 % чимало позичальників, які отримали кредити в іноземній валюті, виявилися неплатоспроможними. За рахунок курсової різниці на їх плечі лягло додаткове фінансове навантаження в сумі 180 млрд. грн., з них 95 млрд. грн. припало на юридичні особи і 85 млрд. грн. – на фізичні [10, с. 36].

Найбільше втрат серед усіх вітчизняних фінансових посередників зазнав банківський сектор, що проявилось через:

- масовий відплив коштів населення з банківських рахунків;
- кризу ліквідності багатьох банків;
- значне зростання проблемної позичкової заборгованості;
- збиткові результати діяльності більшості українських банків.

Першим симптомом кризових явищ у банківській системі України був масовий відплив коштів із рахунків вкладників восени 2008 р., який був спровокований рейдерською атакою на один з найбільших банків країни – «Промінвестбанк». Лише за жовтень 2008 року населення вилучило вкладів на суму 8,9 млрд. грн. і цей процес продовжувався до кінця I-го кварталу 2009 року [11].

Відплив депозитних коштів, накопичення валютних і строкових дисбалансів між депозитною базою і кредитними вкладеннями (див. табл. 1) у четвертому кварталі 2008 року призвів до проблеми ліквідності значної кількості банків. Ризик ліквідності був спровокований високо ризиковою кредитною політикою через надання довгострокових кредитів без наявності у необхідному обсязі й валюті платежу відповідних внутрішніх довгострокових ресурсів.

Таблиця 1. Динаміка окремих показників, що характеризують дисбаланси у банківській системі України в 2006-2008 роках [12, с. 262]

Показники	2006 р.	2007 р.	01.08.2008 р.
Співвідношення депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки	0.58	0.42	0.40
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки	0.51	0.44	0.43
у тому числі:			
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в національній валюті	0.67	0.69	0.66
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в іноземній валюті	0.40	0.27	0.26
Співвідношення термінових депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки	0.50	0.44	0.42

Активне залучення впродовж декількох років зовнішніх запозичень, які були значно дешевші, ніж внутрішні, призвело до значного зростання зовнішньої заборгованості банків (41 млрд. дол. США станом на 1 жовтня 2008 року). Валютні позики у структурі кредитних вкладень у 2007-2008 роках зросли у 3,5 рази у порівнянні з кінцем 2006 року і становили 475,6 млрд. грн., а їх питома вага в сукупних валових кредитах банків на кінець 2008 року становила 60, 32% [11]. Ще більш небезпечними були дисбаланси у співвідношенні довгострокових депозитів і

довгострокових кредитів в іноземній валюті. Враховуючи, що в переважній більшості залучення були короткостроковими, а в умовах зростання нестабільності на міжнародних фінансових ринках і згорання кредитних програм багатьма закордонними банками можливості нових запозичень значно знизились, то це підвищило ризики забезпечення ліквідності українських банків.

Значно погіршилось співвідношення строкових депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки. Якщо строкові депозити фізичних осіб і суб'єктів господарювання у 2007 році покривали 41,8 % суми наданих кредитів, а 2008 року – 33,5 %, то в 2009 році – лише 29,5%. За 2010 рік ситуація дещо покращилася і це покриття підвищилось до 37,7 % [13, с.27].

У гонитві за високими прибутками банкам часто надавали ризикові кредити без цільового призначення, не вимагали застави чи іншого забезпечення, сподіваючись компенсувати свої ризики високими відсотками (річні відсоткові ставки на кеш-кредити – 40-111%, експрес-кредити – 36-80%, карткові кредити – 25-58%) [14].

Доступність таких кредитів для позичальників підвищила на них попит, проте сплатити відсотки і погасити суму основного боргу виявилось нереально для більшості з них. Як наслідок, значно зросли як обсяги сумнівних кредитів (105,5 млрд. грн.) і простроченої заборгованості за кредитами (69,9 млрд.грн.) станом на 1 січня 2010 року [6, с.15], так і погіршилося їх співвідношення (за мінусом резервів) до капіталу банків. Якщо на кінець 2008 року цей показник становив 9,16, то вже на кінець 2009 року він зріс до 31,97 [15, с.17]. Таке різке зниження рівня захищеності сумнівних й прострочених кредитів власним капіталом банків свідчить про підвищення ризику діяльності установ банківської системи України.

Внаслідок цих та інших чинників значно погіршилися фінансові результати діяльності банків. Якщо у 2008 році установи банківської системи України отримали 7,3 млрд. грн. прибутку, то в 2009 році збитки сягнули 38,5 млрд. грн. і в 2010 році – 13,0 млрд. грн. [13, с. 27].

З метою пом'якшення кризових явищ у банківській системі НБУ посилив свою контролюючу і регулюючу діяльність.

Хоча НБУ не взяв на себе гарантування виплат населенню за всіма банківськими депозитами (стовідсоткова гарантія надана лише вкладникам Ощадбанку), але було підвищено межу гарантування вкладів до 150 тис. грн. через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Найбільш проблемні банки (Родовід-банк, «Київ», Укргазбанк) були рекапіталізовані, на що було спрямовано 9,553 млрд. грн. державних коштів. Бюджетом на 2009 рік на рекапіталізацію інших банків передбачено ще 44 млрд. грн. [11].

Були введені деякі обмеження щодо використання населенням банківських вкладів у банках, де діяла тимчасова адміністрація НБУ (сума зобов'язань цих банків за депозитами фізичних осіб у загальній їх сумі по банківській системі України становила 7,0 %). Повний мораторій на задоволення вимог кредиторів було застосовано до ПАТ «Родовід-банк» (до 15.03.2010 р.) і ПАТ «Банк Столиця» (до 19.07.2010 р.) [15, с. 15].

Рятуючи банківську систему від дефолту НБУ здійснював їх рефінансування. На дані цілі у 2008 році ним було надано кредитів банкам на 170 млрд. грн. і у першому півріччі 2009 року – на 55,8 млрд. грн. [16, с. 13]. Проте недостатній рівень контролю зі сторони НБУ за використанням даних ресурсів дозволив окремим банкам використати їх не на розширення кредитування реального сектору економіки, а на купівлю іноземної валюти і її спрямування за кордон. Цим самим було завдано удару по золотовалютним резервам України і сформовано потужний інфляційний потенціал.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що однією із основних причин настання кризи у банківській системі України є грубі помилки з боку менеджменту банківських установ і недоліки у системі регулювання й нагляду за ними зі сторони регуляторних органів.

Кризові явища у банківській системі України зумовлені дією як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Процес активного проникнення на банківський ринок системних іноземних банків, за якими стоїть потужний корпоративний бізнес, сприяв буму роздрібного кредитування на придбання іноземних товарів

(автомобілів, побутової техніки тощо), а отже і просуванню імпоротної продукції на український ринок. Це посилює не виробничу, а споживацьку спрямованість розвитку економіки України. Стрімке нарощування залучення короткострокового іноземного капіталу стало однією із причин підвищення ризикованості діяльності вітчизняних банків і значного негативного впливу світової фінансової кризи як на банківську систему, так і в цілому на економіку України.

Ризикова діяльність переважної більшості українських банків, спрямована на отримання максимально великих прибутків, призвела до значного погіршення якості їх кредитного портфеля, кризового стану ліквідності і збиткової діяльності. Це ще раз вказує на необхідність в ході прийняття управлінських рішень орієнтуватися не лише на прибутковість, а й оцінювати можливі ризики і зважувати їх допустимість для банку.

Подолати ж наявні негативні наслідки і не допускати їх у майбутньому можна за умови проведення ефективної грошово-кредитної політики держави, здійснення ефективних процедур регулювання транскордонних фінансових потоків і правил поведінки всіх учасників банківського ринку.

Список літератури

1. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія / О.І. Барановський. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.
2. Гальчинський А.С. Віртуальне в економіці / А.С. Гальчинський // Економічна теорія. – 2010. - №2. – С. 5-15.
3. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / В. Геєць // Економіка України. – 2009. - №2. - С. 5-23.
4. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2009. - №5. – С. 20-30.
5. Козюк В. Валютні резерви в умовах глобальної фінансової кризи та у посткризовій перспективі / В. Козюк // Вісник Національного банку України. – 2010 жовтень. - №10 (176). – С. 59-65.
6. Лютий І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008-2010 рр.: деякі чинники та уроки / І.Лютий, О. Юрчук // Вісник Національного банку України. – 2011 січень. - №1 (179). – С. 10-16.

7. Пустовійт Р. Чинники вдосконалення вітчизняної монетарної політики в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз / Р. Пустовійт // Економіка України. – 2010. - №2. – С. 63-76.
8. Унковська Т.Є. Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів / Т.Є.Унковська // Економічна теорія. – 2009. – №1. – С. 14-33.
9. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А.Чухно // Економіка України. – 2010. - №1. – С. 4-18.
10. Ефективне регулювання фінансової системи – запорука подолання кризи (Нотатки з круглого столу) // Р. Підвисоцький. – Вісник Національного банку України. – 2010 грудень. - № 12 (178). – С. 36-38.
11. Офіційний веб-сайт Національного банку України: <http://bank.gov.ua>.
12. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / В.С. Стельмах. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України; УБС. - 2009. – С. 264.
13. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2011 року. – Вісник Національного банку України. – 2011 лютий. - №2 (180). – С. 27.
14. Гриньков Д. Танго и кеш / Д. Гриньков // Бизнесс. – 2007. - №6.
15. Герасименко В., Герасименко Р. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник Національного банку України. – 2010. - №7 (173). – С. 12-19.
16. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи / М.І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. - №7. – С. 3-19.